

Türkiye Türkçesi İle Kırgız Türkçesindeki Cümlelerin Unsurları Bakımından Karşılaştırılması

Nergis BİRAY¹

ÖZET

Türk dilinin tarihî dönemleri ile ilgili araştırmalar yanında günümüz lehçeleri ile ilgili ses, şekil, cümle, anlam bilgisi vb. alanlarında karşılaştırılmalı çalışmaların yapılması Türk dilinin bir bütün olarak ele alınıp değerlendirilmesinde büyük önem arz etmektedir.

Bu bildiride, Kuzey Türkçesinin içinde yer alan Kırgız Türkçesi ile Batı(Oğuz) Türkçesinin bir kolu olan Türkiye Türkçesindeki “cümle unsurları” ele alınıp karşılaştırılacak, benzer ve farklı yönleri tespit edilecektir.

Yazıda, cümlenin unsurları “Yüklem, Özne, Yer Tamlayıcısı, Zarf, Niteleyici, Cümle Dışı Unsur” başlıkları altında incelenecektir. Yazı hacimce geniş olacağı için unsurlarla ilgili verilen örnek cümleler sınırlı tutulacaktır.

Her bölümün sonunda o konuyla ilgili değerlendirme; bildirinin bitiminde de her iki lehçede cümle unsurları arasındaki benzer ve farklı yönlerin belirtildiği “Sonuç” yer alacaktır.

İnceleme sonunda, cümle unsurlarının yapı, kullanılış ve işlev bakımından her iki lehçede de benzer özellikler taşıdığı görülmektedir. Türkçenin cümle yapısının sağlamlığı, bu karşılaştırmada da karşımıza çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kırgız Türkçesi, Türkiye Türkçesi, Yüklem, Özne, Nesne, Yer Tamlayıcısı, Zarf, Niteleyici, Cümle Dışı Unsur.

ABSTRACT

In this article it is mentioned some grammar studies related to the period of the history of Turkish language. Comparison between sound condition, sentence, meaning, etc. In modern dialects is one of these researches.

In this work it is analyzed the similarities and differences of the “sentence components” in Turkish Turkic which is the branch of Kyrgyz Turkic and West (or Oguz) Turkic, included in the North Turkic.

Sentence components like: Predicate, Subject, Object, Position Modifier, Adverb, Qualifier, are given in captions and examples with the wide components are limited.

For that reason, in this work, the main subject is firstly the similar peculiarities of the structure, usage and function of the sentence components in two dialects, then the strong sentence structures of Turkish Turkic.

Key Words: Kyrgyz Turkic, Turkish Turkic, Sentence Components, Predicate, Subject, Object, Position Modifier, Adverb, Qualifier.

Dilbilim çalışmalarında paragraf ve metin seviyesinde incelemelerin yapıldığı günümüzde, Türk dilinin geniş bir coğrafyada kullanılması, çok sayıda lehçeye

¹ Yard. Doç. Dr., Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, nbiray@pau.edu.tr; Uluslararası Türklük Bilgisi Sempozyum’unda bildiri olarak sunulmuştur.

ayrılmış olması gibi sebeplerle özellikle cümle bilgisi ile ilgili hâlâ açıklığa kavuşturulamamış konular vardır. Her lehçenin kendi içinde yapılacak inceleme ve değerlendirmeler yanında lehçeler arasındaki karşılaştırmalı çalışmalar da yapıp tartışmalı konular açıklığa kavuşturulmadan dille ilgili sağlam hükümler vermek zordur.

Bu düşünceden hareketle bu bildirimizde Kuzey Türkçesi içinde yer alan Kırgız Türkçesi ile Batı(Oğuz) Türkçesinin bir kolu olan Türkiye Türkçesinin cümlelerini unsurları bakımından karşılaştırıp, benzer ve farklı yönlerini tespit etmeye çalışacağız.

Türkiye Türkçesinin söz diziminde herkesçe kabul edilmiş kıstaslar olmadığı için, Prof. Dr. Leyla Karahan'ın "Türkçede Söz Dizimi" adlı eserindeki yöntem ve yaklaşımlar esas alınacaktır. Bunun yanında farklı görüşlere, terimlere ve sınıflandırmalara da değinilecektir.

Bildiride, önce Türkiye Türkçesiyle, daha sonra da Kırgız Türkçesiyle ilgili açıklama, yaklaşım ve örneklerle yer verilecektir. Örnek cümleler, bildirinin hacmini arttırmamak amacıyla sınırlı tutulacaktır. Değerlendirmeler, her bölümün sonunda verilecektir.

CÜMLE UNSURLARI BAKIMINDAN KARŞILAŞTIRMA

Cümlenin unsurları; "Yüklem, Özne, Nesne, Yer Tamlayıcısı, Zarf, Niteleyici/Tamlayıcı, Cümle Dışı Unsur" başlıkları altında ele alınacaktır.

1. Yüklem (Bayandooç)

Türkiye gramerciliğine göre, cümlede hüküm bildiren, herhangi bir zaman veya şahıs ifadesi taşıyan her tür kelime veya kelime grubuna **yüklem** denir. Cümlenin ana unsuru yüklemdir. Yüklem, anlatılmak istenen hareket, iş, oluş, olay, düşünce ve duyguyu ifade eder. Yüklem, zaman ve şahıs ifadesi yanında olumluluk, olumsuzluk, soru, tarz, teklik ve çokluk ifadesini de bünyesinde taşır.

Türkçenin cümle yapısında yüklem sonda yer alır. Bu yapı, günlük konuşmalar, şiir dili ve ata sözlerinde değişir ve yüklem cümlenin farklı yerlerinde bulunabilir. Bazen de anlamı açık olup tamamlanması okuyan veya dinleyenin tasavvuruna bırakılan cümlelerde yüklem düşebilir. Bu tür cümlelere "eksiltili" veya "kesik" cümle adı verilir. Yüklem, tür bakımından çekimli bir fiilden olabileceği gibi, ek-fiille çekimlenmiş bir isimden de olabilir. Her cümlede bir hüküm diğer bir deyişle bir yüklem bulunur.

Türkiye gramerciliğinde hemen hemen bütün dilciler tarafından "yüklem" terimi benimsenmekte; sadece Muharrem Ergin, isim cümlelerinde "yüklem", fiil cümlelerinde "fil" tabirini kullanmanın daha uygun olacağını ifade etmektedir. (1965:406)

Türkiye Türkçesinden Yüklem Örnekleri:

Yüklemi İsim Olan Cümleler: "- Dileğin bu mudur?" (DK) // "Ne düzeni belli ne yazanı." // "Ben Türkçe'nin ezeli bir aşıkıyım. Hepimiz öyle değil mi-

yiz?” (TDİ)

Yüklemi Fiil Olan Cümleler: “Ben artık yatağıma uzanmıştım.” (BA) // “Bu günden itibaren elimden gelen hiçbir şeyi esirgemeyeceğim.” (OD) // “Öğretmenler odasından çağırayım mı?” (OD)

Kırgızistan gramerciliğinde bütün dilciler tarafından yüklem kavramı için “**bayandooç**” terimi kullanılmaktadır. Cümlenin temel iki unsurundan biri yüklemidir ve cümlenin sonunda bulunur.

“Kırgız Tilinin Sintaksisi” adlı eserde yüklem cümlede bulunduğu yere göre bir sınıflandırma şu şekilde verilmiştir. “**1. Sintetikalık Bayandooçtuk Forma:** Bazı ekler, eklendikleri kelimelere yüklem olma özelliği katarlar. Bu tür ekler (*şahıs ekleri, -sA sart eki, -bI soru eki, -dIr eki, zaman ekleri*), “*sintetikalık bayandooçtuk forma*” terimiyle adlandırılmaktadır. **2. Pozitsiyalık Bayandooçtuk Forma:** Yüklem sonda yer almasıyla ilgilidir. 3. şahısta olup da özne olan isim ve zarflar, yüklem görevini üstlendikleri zaman cümlenin sonunda bulunurlar. Buna “*pozitsiyalık ce orun tartibi formasi*” denir. **3. Analitikalık Bayandooçtuk Forma:** Yardımcı kelimeler “*ele, emes, eken, go, sıyaktanat, okşoyt, körünöt, bele, beym*” vs. ile deyimleşmiş yapılar bu gruba girerler. Bunlar cümleye tahmin, müphemiyet, inkâr, kinâye, aniden olma gibi anlamlar katarlar ve kelimeye bağımlı olarak kullanılırlar.” (Caparov, 1979: 94–101) Tınıstanov, yüklemi; “Cümledeki öznenin hareketini, durumunu, nasıl olduğunu, ne olduğunu ve kim olduğunu açıklayan kelimedir.” (II, 1998:5) şeklinde tanımlar. “Kırgız Tili” adlı eserde de yüklem, bu iki eserdeki yakını şekilde tanımlanmaktadır. (Mayrıkov, vd., 1976:28)

Bütün Kırgız dilcileri yüklem predikat (hüküm) bildirmesi konusunda hemfikirdirler.

“Kırgız Tili”nde yüklem türleri şu şekilde verilir: “Yüklem, tek kelimedenden oluşuyorsa “cönököy bayandooç(basit yüklem); birkaç kelimedenden oluşuyorsa “tataal bayandooç”(birleşik yüklem) denir.” (Mayrıkov, vd., 1976:29)

Tınıstanov, yüklem türlerini beş ayrı grupta ele almaktadır: “**1. Cönököy Bayandooç(Basit Yüklem):** Basit özne olan kelime, cümlede yüklem de olabilir. Bunlara cönököy bayandooç denir. Süylögön – *men.* (*Söyleyen, benim.*) // **2. Sınar Bayandooç (Yarım Yüklem):** Tek kelimedenden oluşsa da cümlenin anlamına tam olarak sahip olan yüklemidir. *Cügürdüm.* (Öz:men) (*Koştum.*) **3. Tataal bayandooç (Birleşik Yüklem):** Birleşik özne olup da cümlede yüklem olarak da kullanılanlara denir. Üç cüz ondun cartısı – *beş cüz ellüü beş.* (*Üçyüz onun yarısı, yüz elli beştir.*) **4. Aykındoolu Bayandooç (Nitelenen Yüklem):** Niteleyici özne olup yüklem olarak da kullanılan kelimelerdir. Bul-*İnim* (*Bu, kardeşim.*) **5. Aykındagıç Bayandooç (Niteleyici Yüklem) :** Geçmiş zamandaki yardımcı fiiller ile, tabiat taklidi isimler ve yardımcı fiillerle kullanılan birleşik fiil yapısındaki yüklemelerdir. Mıltık *tars etti.* (*Silah pat diye patladı.*) (II,1998:31-39)

“Kırgız Tili” adlı eserde fiillerden oluşan yüklemelere “*etiştik bayandooç*” (fiilden yüklem), isimlerden oluşan yüklemelere ise “*atooçtuk bayandooç*” (isimden yüklem) adı verilmektedir. (Mayrıkov, vd., 1976:31) Kırgızistan gramerciliğinde de yüklem her tür kelimedenden olabildiği ifade edilmektedir. Caparov, yüklemi

yapı ve türlerine göre; “1. *Cönököy Bayandooç*: Tek kelimededen oluşan yüklem, 2. *Tataal Formaluu Bayandooç*: Yerine getirdikleri sentaktik göreve göre iki ve daha fazla kelimenin ayrılmaz bir birlik oluşturması yoluyla kurulan yani kelime grubu veya deyimlerden oluşan yüklem, 3. *Tataal Formaluu Bayandooç*: Yerine getirdikleri sentaktik göreve göre iki ve daha fazla kelimenin ayrılmaz bir birlik oluşturması yoluyla kurulan yani kelime grubu veya deyimlerden oluşan yüklem, 4. *Tataal Formaluu Bayandooç*: Yerine getirdikleri sentaktik göreve göre iki ve daha fazla kelimenin ayrılmaz bir birlik oluşturması yoluyla kurulan yani kelime grubu veya deyimlerden oluşan yüklem, 5. *Tataal Formaluu Bayandooç*: Yerine getirdikleri sentaktik göreve göre iki ve daha fazla kelimenin ayrılmaz bir birlik oluşturması yoluyla kurulan yani kelime grubu veya deyimlerden oluşan yüklem.” (1979:130-135)

“Türki Tilderiniñ Salıstırmalı Gramatikası”nda da bu konulardan benzer şekilde bahsedilmektedir.

Yüklem yapısı ve türüyle ilgili sınıflandırmalarda dilcilerin farklı değerlendirmeleri olduğu görülmektedir. Yine de dilcilerin çoğu tarafından yapıya göre “basit” ve “birleşik”, türe göre de “isim” ve “fiil” den oluşan yüklem türleri değerlendirilmektedir.

Kırgız Türkçesinde de yüklem türleri, cümlenin sonudur. Diğer unsurlar kolayca yer değiştirebilmekte, yüklem ise günlük konuşma dili, şiir ve atasözleri dışında cümlenin sonunda bulunmaktadır.

Kırgız Türkçesinde Yüklem Örnekleri:

Yüklemi İsim Olan Cümleler: “Bügün *batır enebiz.*” (*Bugün yiğit anayız.*) (AKTT,67) // “Eç kim *cok.*” (*Hiç kimse yok.*) (KT,5)

Yüklemi Fiil Olan Cümleler: “Elim coonu ceñer, calgız ulum kayta aman esen keler kün *bolor beken?*” (*Halkımın düşmanı yeneceği, tek oğlumun sağ salim geleceği gün olur mu ki?*) (AKTT,64) // “Mından kiyin adam bolom deseñ, *kalp aytpa.*” (*Bundan sonra adam olayım dersen, yalan söyleme.*) (KTG-M,337) (AKT-M,54)

Türkiye gramerciliğinde kelime grupları içinde birleşik fiiller adıyla ele alınan konu, Kırgızistan gramerciliğinde yüklem türleri konusu içerisinde ele alınmaktadır. Bu yüklem türüne de “*aykındağıç bayandooç*” denir.

“Mıltık *tars etti.*” (*Silah pat diye patladı.*) // “Şamal *ırkırıp cattu.*” (*Rüzgar uğuldayıp durdu.*)

Yüklem türleri ayrıca cönököy(basit) ve tataal (birleşik) şeklinde de sınıflandırılmaktadır. Kelime grubu veya deyimlerden oluşan yüklem türleri, birleşik yüklem türlerinden ayrı bir grup olarak “*tutumdaş bayandooç*” başlığı altında ele alınmaktadır.

“Cabal attan çarçabagan eşek *caqsı.*” (Yorulmayan eşek zayıf attan daha iyidir.) (KTS,131) (*Cönököy Bayandooç*) // “*Mergen boldu* Kocabaş, / Bir atadan calgız baş.”(Nişancı oldu Kocabaş, / Bir atanın tek oğlu.) (KT,30) (*Tataal Bayandooç*) // “Kalp menen çındın ortosu *kança kündük col?*” (Yalan ile gerçeğin arası kaç günlük yoldur?) (KTS,133) (*Tutumdaş Bayandooç*)

Ayrıca yüklemde kullanılan –DİR eki, Türkiye Türkçesinde kesinlik bildirme, kuvvetlendirme ifade ettiği halde, Kırgız Türkçesinde olayın geçmişte olduğunu, söyleyenin bunu unutup konuşma sırasında hatırladığını gösterir.

“Coldoşum *kelip kalıptır.*” (*(Aaa) Yoldaşım gelmiş.*) (TTSG,176) // “Danıyar oşol tünü atardı cayıtkı özü *barıp tuşaptır.*” (*Danıyar, o gece atları meraya kendi götürüp ayaklarına bukağı vurmuş.*) (TTSG,175)

Değerlendirme:

Her iki gramer anlayışına göre de yüklem olan unsurun hüküm bildirmesi

gerekir.

Her iki gramer anlayışında da yüklem cümlelerin temel ve ilk sıradaki unsurudur.

Yüklemin fiil veya isim soylu kelimedenden olması, her iki gramer anlayışı için de geçerlidir ve aynıdır. Tek fark, Türkiye gramerciliğinde yüklem türüne göre bir sınıflandırma yapılmaktayken, Kırgızistan gramerciliğinde bu konu yüklem kendisiyle sınırlı olup cümle konusunda ele alınmaz.

Her iki gramer anlayışında da yüklem cümledeki yeri ve sırası açısından bir fark yoktur.

Kırgızistan gramerciliğinde yüklem yapı ve türüne göre “*cönököy, tataal, tutumdaş*” şeklinde ele alınmaktadır. Bu konu, Türkiye gramerciliğinde kelime grupları içerisinde ele alınmaktadır.

İki lehçe arasında, yüklem yapı, isim veya fiil soylu kelimedenden olması, ismin cümlede yüklem olabilmesi, yüklem cümle içindeki yeri aynıdır.

2. Özne (Ee)

Türkiye gramerciliğine göre, yüklem bildirdiği işi yapan veya bu işe konu olan unsura **özne** denir. Özne, cümledeki asıl unsurlardan ikincisidir. Özne cümlede açıkça belirtilmiş olabileceği gibi belirtilmemiş de olabilir.

Yüklemi isim olan cümlelerde, edilgen filli cümlelerde, yüklemi oluş bildiren cümlelerde özne, **olan** iken; bunlar dışındaki cümlelerde özne, **yapan**’dır.

Özne, tek kelimedenden olabileceği gibi kelime grubundan da olabilir. İsim durumundaki her kelime özne olabilir ve yalın halde bulunur. Özne sadece iyelik ve çokluk ekini alabilir. Bir cümlede, birincinin açıklayıcısı olarak ikinci bir özne de yer alabilir. Yani bir cümlede birden çok özne bulunabilir. Bazı cümlelerde açıkça, herhangi bir unsurla gösterilmeyen özne, yüklem taşıdığı şahıs ekinden anlaşılır. Bu tür gizlenmiş durumdaki öznelere “gizli özne” adı verilir. Geçişsiz fiillere “-l-” veya “-n-” eki getirilerek kurulan meçhul filli cümlelerde özne bulunmaz. Özne ile yüklem arasında şahıs bakımından bir uyum bulunması gereklidir. Bu uyum her zaman aranmayabilir de...

Özne türleri ve adlandırılışları üzerinde farklı görüşler olmakla beraber; Türkiye gramerciliğinde yüklem bildirdiği iş, oluş, hareket veya durumu üzerine alan unsurun özne olduğu yaklaşımı, öznenin kılan (yapan) ve olan unsur olduğu fikri benimsenmektedir.(Zülfikar, 1995:43–51;Koç,1996:7–14; Tarıktaroğlu, 1996:192–194)

Terim konusunda dilcilerin büyük bir çoğunluğu “özne”yi benimserken, Ergin “fâil”, Banguoğlu “kimse”yi kullanmaktadırlar.

Türkiye Türkçesinden Özne örnekleri:

“*İnsanlar* susar, *atlar* susar, *rüzgar* susar, *dünya* susardı!...(AO)

Kırgızistan gramerciliğinde özne için “ee” terimi kullanılmaktadır.

“Kırgız Tilinin Sintaksisi”nde özne şu şekilde tanımlanır: “Cümlede yüklem bildirdiği iş, oluş, hareket ve durumu yalın haldeki isim şeklinde üstlenen,

gramatik planda cümlelerin, mantıkî planda ise fikrin öznesi olan kelimedir.” (Caparov, 1979:78) Özne, “Kırgız Tili”nde “cümlede fiilin bildirdiği işi yapan veya olan kelime” (Mayrıkov, vd., 1976:23); “Kırgız Tili-II” de “cümle içinde fikrin aslına sahip olan şeyi gösteren kelime” (Tınıstanov-II,1998:4) şeklinde tanımlanır. İsim görevindeki her tür kelime, cümlede özne olarak kullanılabilir. Öznenin tek kelimedenden de, kelime grubundan da oluşması mümkündür. (Caparov, 1979:91)

Kırgızistan gramerciliğinde özneler yapısına göre de gruplandırılır. Bu sınıflandırma, “Kırgız Tilinin Sintaksisi” adlı eserde şu şekilde verilmektedir: “1. *Cönököy ee* (Basit Özne): Tek nesneyi karşılayan kelimedir. *Çımçık* semirip batman bolboyt. (*Küçük kuş semirince batman olmaz.*) // *Isık-Köl* cıl boyu toñboyt. (*Isık – Göl yıl boyu donmaz.*) 2. *Tutumdaş ee* (Kelime grubundan oluşan özne): Kelime grupları, birleşik kelimeler ve deyimlerden oluşan özneler bu gruba girer. *Köptü bilgen* akılın aytat, *köptü körgön* körgönün aytat. (*Çok bilen akıl verir; çok gören gördüğünü der.*) (Caparov,1979: 91-94)

Türkiye gramerciliğinde bu konu, kelime grupları ile ilgili olarak ele alınmaktadır. Ayrıca Kırgızistan gramerciliğinde basit özne için örnek olarak verilen “Isık-Köl” gibi yapılar, Türkiye gramerciliğinde kelime grubu olarak değerlendirilmektedir.

Tınıstanov, özneyi dört grupta ele alır: “1. *Cönököy ee*: Kök veya türemiş haldeki cins isimler cümlede özne olarak kullanılıyorsa bunlara “cönököy ee” denir. *Cılkı* kişenedi. (*At kişenedi.*) // *Cılkıçı* ırdadı. (*At bakıcısı şarkı söyledi.*) 2. *Aykındoolu ee*: İyelik ekleriyle kullanılan isimler özne görevini yerine getiriyorsa bunlara “aykındoolu ee” denir. *Karandaşım* sındı. (*Kurşun kalemim kırıldı.*) 3. *Tataal ee*: Kelime gruplarından oluşan öznelere denir. *Bir cüz cıyırma beş* beşe bölünöt. (*Yüzyirmi beş, beşe bölünür.*) 4. *Bayançı ee*: -uu, -ış, -mak isim-fiil ekleri ve -gan sıfat-fiil ekiyle veya “bar, cok” kelimeleriyle kullanılan, fiil soylu kelimedenden türetilmiş isimlerden oluşan öznelerdir. *Sayma sayuu*-ustalık. (*Sayı saymak, ustalık.*) // *Başında kalpağı bar*-menin coldoşum. (*Başında kalpağı olan benim eşim.*)” (Tınıstanov, 1998: 23–25)

Bu sınıflandırmada yer alan 2, 3 ve 4. maddelerdeki örnekler, Türkiye gramerciliğine göre kelime grupları ile ilgili farklı yaklaşımlar sebebiyle tek madde değerlendirilmelidir.

Özne, “Kırgız Tili” adlı eserde; “1. *Cönököy ee*: Sadece tek kelimedenden oluşan özneler. 2. *Tataal ee*: “Kelime grubu veya birleşik kelimelerden oluşan özneler” şeklinde iki gruba ayrılmaktadır. (Mayrıkov, 1976: 24)

Öznenin yapısına göre sınıflandırılması konusunda Kırgızistan gramerciliğinde farklı yaklaşımlar olduğu görülmektedir.

Özne, yükleme “kim” ve “emne” soruları sorularak bulunur. Özne, cümlede açıkça gösterilmeyebilir, yüklemdeki şahıs ekinden anlaşılır. Özne hangi kelime türünden olursa olsun mutlaka yalın hal (atooç cöndömö) de bulunur. Özne ile yüklem arasında şahıs bakımından uyum söz konusudur.

Bunların yanında özneler, kendini oluşturan kelime türlerine göre de sınıflandırılmaktadır: “*zat atooçtuk ee* (isimden özne), *at atooçtuk ee* (zamirden özne), *sın*

cana san atooçtuk ee (sıfat ve sayı sıfatından özne), *taktooçtuk ee* (zarftan özne), *atooçtuklardan bolgon eeler* (sıfat-fiil ekli kelimelerden olan özne), kıymıl *atooçtuk ee* (isim-fiil ekli kelimelerden olan özne)". (Caparov, 1997: 85-91)

Türkiye gramerciliğinde kelimeler kullanılış sahasına çıktıkları zamanki görevleriyle isim, sıfat, zamir, zarf vs. şeklinde isimlendirilirler. Bu sebeple yukarıdaki tarzda bir sınıflandırma yapılmamaktadır.

Kırgız Türkçesinden Özne Örnekleri:

"*Emgek*-dayım ümüttördün atası." (*Emek, her zaman ümitlerin atasıdır.*) (KTG-M, 182) // "*Turmuşun bütkül tilekteri* kıyradı ..... *men* büttüm ..... ." (*Hayatın bütün tüm dilekleri parça parça oldu.. ben bittim .. .*" (KA-H, 7)

Değerlendirme:

Öznenin kullanılışı ve çeşitleri her iki lehçede de aynıdır.

Özne, her iki lehçede de yalın halde bulunur. Sadece çokluk ve iyelik eklerini alabilir.

Özne, her iki lehçede de tek kelimedenden, kelime grubundan veya birleşik kelimeden oluşabilir.

Öznenin yeri, her iki lehçede de cümlenin türüne bağlı olarak aynıdır.

Her iki lehçede de meçhul çatılı olan ve gereklilik kipiyle kurulan cümlelerde özne bulunmaz.

3. Nesne (Toluktooç)

Türkiye gramerciliğine göre, yüklem bildirdiği, öznenin yaptığı işten etkilenen unsura "nesne" adı verilir. Nesne, geçişli fiillerle kurulan cümlelerde bulunur. Bu açıdan ele alındığında nesnelere, yüklemle bağlantılı olan unsurlardır. Yüklemle nesne arasındaki bu bağlantı yüklem hali eki ile sağlanır. Nesne, yüklem hali ekini almışsa "belirli/belirtili nesne"; eğer bu hal ekini almamışsa "belirsiz/belirtisiz nesne" adını alır. Belirli nesnelere, cümlenin herhangi bir yerinde bulunabilirken, belirsiz nesnelere her zaman yüklem önünde yer alırlar. Bu tür nesneyle yüklem arasına birkaç edat dışında başka unsurlar girmez. İsim görevindeki her tür kelime veya kelime grubu cümlede nesne olarak yer alabilir. Bir harekete konu oldukları için nesnelere isim cümlelerinde pek bulunmazlar. Bir cümlede hep si belirli veya belirsiz olmak şartıyla birden fazla nesne bulunabilir.

Türkiye gramerciliğinde, bütün dilciler geçişli fiillerle oluşturulan cümlelerdeki hareketten etkilenen unsurun nesne olduğu konusunda hemfikirdirler. Terim konusunda da genel olarak "nesne" kabul görmektedir. Gencan "nesne" yanında "düz tümleç" terimini de kullanmaktadır.

Türkiye Türkçesinde Nesne Örnekleri:

"İşte *atı* getirdim." (HG) // "Sana şimdiden *bir dükkân* alalım." (OD)

Kırgızistan gramerciliğinde, cümlenin ana unsurları olan "ee" ve "bayandooç" dışındaki unsurlar, "**aykindooç**" (niteleyen/tamlayan) kavramı altında toplan-

maktadır. Caparov aykındooçu “Gramer açısından, ana unsurları birbirine bağlayıp onları açıklığa kavuşturan cümle unsurlarına denir.” şeklinde tanımlamaktadır. (1997:138) Aykındooçun alt grupları “toluktooç” (nesne), “bışıktooç” (zarf) ve “anıktooç” (niteleyen/tamlayan)’tur.

Kırgız dilcilerinin tamamı tarafından nesne için “**toluktooç**” terimi kullanılmaktadır.

Caparov, nesneyi: “Cümlede hareket süreci bildiren veya başka isim (*atooç*) ve zarf (*taktooç*) gibi kelime çeşitlerinden oluşan, cümle unsurlarına katılarak, nesnelerin adlarını belirleme vasıtasıyla onlara tamlık veren niteleyici unsurlara “*toluktooç*” denir.” (1979:141) şeklinde tanımlamaktadır.

Kırgızistan gramerciliğinde yüklem bildirdiği hareketi üstlenen veya o harekete herhangi bir yolla bağlanan unsurlar, toluktooç (nesne) kabul edilir. Cümlede toluktooçlar ile yüklem arasındaki bağlantı yani ilişki, hâl ekleri veya edatlarla kurulmaktadır. Toluktooçlar yükleme isim hâl eklerinden yükleme, yönelme, ayrılma, bulunma hâli ekleriyle veya edatlarla bağlanırlar. Yani nesnelere, tâbi unsurlardır.

Tınıstanov, nesne, yer tamlayıcısı ve zarfı “aykındooç” (niteleyici)lar başlığı altında ele almaktadır. Bunları da cümlede yerine getirdikleri göreve göre şu şekilde sınıflandırır: “**1.** Cümlede isimlerden oluşan unsurları niteleyen isimden niteleyicilere “*turaktuu sın aykındooç*” (daimî sıfat niteleyiciler) denir. *Temir* col salındı. (*Demir yol yapıldı*). **2.** Gruplarda tırnak içinde verilen özel adlara “*ad aykındooç*” (ad niteleyiciler)lar denir. “*Aksar*” kolhoz – maldı köböyttü. (*Aksar çiftçi, malını çoğalttı*.) **3.** Cümledeki öğelerinde niteleyici olan sayı sıfatlarına “*san aykındooç*” (sayı sıfatlarından niteleyici)lar denir. Asan *eki* kıykırdı. (*Hasan iki defa bağırды*.) // *Eki* kolhoz meldeşti. (*İki çiftçi iddiaya girdi*.) **4.** Niteleyici olan hâl ekli isimleri ve fiilden oluşmuş yüklemeleri doğrudan niteleyen kök ve gövde halindeki isimlere “*cön aykındooç*” (yön niteleyiciler)lar denir. Asan *şaardan* ket-ti. // Asan *şaarda* okuyt. // Asan *şaardı* carattı. // Asan *şaardın cayın* tüşündü. // *Kalpак kiygen* – menin inim. **5.** Cümledeki öğesi olan isimlerin şeklini niteleyen sıfatlara “*ön aykındooç*” (tarz niteleyiciler)lar denir. Asan - *kuba* cigit. (*Hasan, sarışın yiğit*.) // *Kök* teñiz tolkudu. (*Mavi deniz dalgalandı*.) **6.** Cümledeki fiillerin ve isimlerin vasfını niteleyen kelimelere “*sapat aykındooç*” (vasıf niteleyiciler)lar denir. *Arık* koydun terisi tongo carabayt. (*Zayıf koyunun derisinden elbise olmaz*.) // Asan *çakşı* ırdayt. (*Hasan güzel şarkı söyler*.) **7.** Cümledeki ismin ve fiilin şeklini, biçimini niteleyen sıfat niteleyicilere “*kalıp aykındooç*” (biçim niteleyici)lar denir. *Çoñ* karagay kuladı. (*Büyük köknar devrildi*.) // Asan *çoñ* süylödü. (*Hasan büyük konuştu*.) **8.** İki nesnenin sıfatını veya iki hareketin tarzını birbiriyle karşılaştıran niteleyicilere “*salıştırma aykındooç*” (karşılaştırmacı niteleyiciler)lar denir. *Köödöy* kara cigit söz süylödü. (*Kap-kara yiğit konuştu*) // Asan *arkarday* çurkadı. (*Hasan dağ koyunu gibi koştu*.) **9.** Cümledeki niteleyicileri açıklamak (anıktooç) için kullanılan zamirlere “*aniktama aykintooç*” (açıklayıcı niteleyiciler)lar denir. Men *Asandı* kördüm. (*Ben Hasan’ı gördüm*.) // Men *koyon* kördüm. (*Ben tavşan gördüm*.) // *Kança* caşka çıktıñ? – *On segiz caşka* çıktım. (*Kaç yaşındasın? – On*

sekiz yaşındayım.) // Asan *kayda* ketti? –Asan *şaarga* ketti. (*Hasan nereye gitti? –Hasan şehre gitti.*) **10.** Zamanı niteleyen kelimelere “*mezgil aykındooç*” (zaman niteleyiciler)lar denir. Mektepke Asan *bıltır* kirdi. (*Asan okula geçen yıl girdi.*) **11.** Cümlelerin unsuru olan isimlerin yerlerini açıklayan kelimelere “*orun aykındooç*” (yer niteleyiciler)lar denir. *Şaardagı* coldoşum keldi. (*Şehirdeki yoldaşım geldi.*) // Bizderge örnök körsötkön coldoştor – *komsomoldogu* çaştar. (*Bizlere örnek olan yoldaşlar, çiftlikteki gençler.*) **12.** Cümle unsurlarını, nesnenin hareketine göre niteleyen kelimelere “*kıymıl aykındooç*” (harelet niteleyici)lar denir. *Süy-lögön* cigit – menin coldoşum. (*Konuşan genç, benim arkadaşım.*) // Asan *süylöp* oturdu. (*Hasan söyleyip durdu.*)” (1998: 50–55)

Bu sınıflandırma daha çok kelime gruplarının yapısı ile ilgilidir. Kelime niteleyicileri olarak zarf ve sıfat üzerinde durulmaktadır. Tınıstanov, diğer Kırgız gramercilerinden farklı bir sınıflandırma yapmaktadır. “Kırgız Tili” adlı eserde ise, “hareketin yöneldiği nesneyi gösteren niteleyici kelimeye “*toluktooç*” denir.” şeklinde tanımlanan nesnenin isim, sayı sıfatı, sıfat, zamir, sıfat-fil ve isim-fil ekini almış kelimeler, “*bar, cok*” kelimeleri yanında “*menen, tuuraluu, cönündö, kezinde, arkıluu*” gibi edat görevinde kullanılan yardımcı kelimelerden oluşan gruplardan olabileceği belirtilmektedir. (Mayrıkov, vd. 1976: 43–46) Bu eserde nesnelere yapısına göre iki grupta ele alınır. Tek kelimedenden oluşanlara “*cönököy toluktooç*”; iki veya daha fazla kelimedenden oluşanlara “*tataal toluktooç*” denir. (Mayrıkov, vd., 1976:46)

Tınıstanov da niteleyicileri yapısına göre üç grupta ele alır: Bunların içinde nesnelere de yer almaktadır: “**1.** *Cönököy aykındooç*: Tek kelimedenden oluşup özne ve nesneyi niteleyen kelimelerdir. “*Udarnik* Asan cakşı okudu.” (*Atak olan Asan güzel okudu.*) // “*Bizdin Udarnik* Asan *мага cügürüp* keldi.” (*Bizim atık Asan bana geldi.*) **2.** *Bayançı aykındooç*: Cümlede niteleyicilik görevini yerine getiren açıklayıcı özelliğe sahip kelimelerdir. *Bara catkan kişinin canındagı* cigit – *menin* coldoşum. (*Giden kişinin yanındaki yiğit benim arkadaşım.*) **3.** *Tataal aykındooç*: Birleşik kelime veya kelime grubundan oluşan niteleyiciler. *Bala - bakıranın* ünü uguldu. (*Çoluk çocuğun sesi duyuldu.*) // Biz *çay – pay* içtik. (*Biz çay may içtik.*) (1998: 40–42)”

“Kırgız Tili” adlı eserde de “*anıktooç*”(tamlayan, niteleyen)lar, “*toluktooç*”(nesne) ve “*bışıktooç*”(zarf)lar, “*aykındooç*”(niteleyici) genel başlığı altında alt gruplar şeklinde ele alınmaktadır. Bu eserde nesne; “Hareketin yöneldiği nesneyi gösteren niteleyici kelimeye “*toluktooç*” denir.” şeklinde tanımlanmakta ve yapısına göre de “*cönököy ve tataal*” olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. (Mayrıkov, vd.1976: 38–64) Nurmahanova, “Türkî Tilderiniñ Salıştırmalı Grammatikası” adlı eserinde, nesne ile ilgili “Türk dillerinde farklılıklardan çok, kullanılış benzerlikleri” olduğunu ifade eder. Nesnenin yükleme bağlı olup onun sürecinin nesnesi olduğunu, yükleme hâli ekinin kullanılıp kullanılmayışına göre “*tuwra salıqtawış*” ve “*canama salıqtawış*” şeklinde adlandırıldığını da belirtir. Bu eserde Türkçede yükleme hâli eki olmayan nesnenin, yüklem önünde yer aldığı, bu hâl ekini alan nesnenin ise yüklemden uzakta bulunduğu da belirtilmek-

te; Türk lehçelerinde daha çok belirli nesnenin kullanıldığı da vurgulanmaktadır. (1971:179–182) Fakat Nurmahanova, yönelme, bulunma, ayrılma ve vasıta hâl eki alan kelimeleri de belirsiz nesnelere içinde değerlendirmektedir. Bu görüş Kırgız dilcileri tarafından da belirtilmektedir. Yükleme hâli eki olarak veya almayarak nesne görevini yerine getiren kelimeye “*tike toluktooç*” denir. Yönelme, bulunma, ayrılma hâl eklerini alarak veya bazı son çekim edatlarıyla birlikte kullanılan kelimelerden meydana gelen cümle unsuruna da “*kıyır toluktooç*” denilmektedir. (Caparov,1979:145-152; Mayrıkov, vd.,1976:43-47)

“*Toluktooç*”(nesne) kavramı, Türkiye gramerciliğindeki “nesne, yer tamlayıcısı ve zarf” kavramlarını içine almaktadır.

Nesne, Kırgızistan gramerciliğinde yapısına göre de sınıflandırılmaktadır. Tek kelimedenden oluşan nesnelere “*cönököy toluktooç*”, kelime grubundan oluşan nesnelere de “*tataal toluktooç*” denilmektedir. (Mayrıkov, vd.,1976:46) Tınıstanov, bu sınıflandırmayı “*cönököy aykındooç, bayançı aykındooç, tataal aykındooç*” şeklinde (Tınıstanov,1998:40–42), Caparov ise, “*cönököy ve tutumdaş toluktooç*” şeklinde sınıflandırmaktadır. (1979:153)

Her iki lehçede de aynı cümle içinde birden çok nesne varsa ya hepsi belirli nesnedir veya hepsi belirsiz nesnedir. Belirli nesnelere cümlenin her yerinde bulunabilirlerken, belirsiz nesnelere yüklem hemen önünde bulunurlar.

Kırgız Türkçesinden Nesne Örnekleri:

“*Bul coldu mından eki cıl ilgeri salışkan.*” (*Bu yolu bundan iki yıl önce yaptılar.*) (KTG-M,339) // “*Kim cibergenin eç kim aytkan cok.*” (*Kimin gönderdiğini söyleyen yok.*) (KT,88) // “*Murda biz “tehnika bardığın çeçel” deçü elek.*” (*Biz önceden “teknik hepsini çözer” diyorduk.*) (AKTT,21)

Değerlendirme:

Nesne, Türkiye gramerciliğinde cümlenin başlı başına bir unsurudur. Fakat Kırgızistan gramerciliğinde yer tamlayıcısı ve kısmen zarfı da içine alan “**toluktooç**” terimiyle ifade edilmektedir.

Belirli nesnelere, her iki lehçede de cümlenin her yerinde bulunabilmekteyken, belirsiz nesnelere yüklem hemen öncesinde yer almaktadır.

İki lehçede de aynı cümle içinde bulunan nesnelere ya hepsi belirli nesne veya hepsi de belirsiz nesne olmaktadır.

Nesne olan kelimelerin cümle içindeki görevi, yükleme hâli ekli ve yükleme hâli eki olmadan kullanılışları, yüklemden etkilenen unsur olmaları, her iki lehçede de aynıdır.

4. Yer Tamlayıcısı (Toluktooç)

Türkiye gramerciliğinde, yüklem bildirdiği iş, oluş veya hareketin yerini veya yönünü gösteren unsura “**yer tamlayıcısı**” adı verilir. Yer tamlayıcısı; yönelme, ayrılma, bulunma bakımından yüklemi tamamlayan unsurdur.

Türkiye gramerciliğinde “yer tamlayıcısı” yanında “dolaylı tümleç” terimi

de yer alırken Banguoğlu ise “isimleme” terimini kullanmaktadır.

Türkiye gramerciliğinde “yer tamlayıcısı” ve “zarf tümleci” arasında karışıklıklar da mevcuttur. Naskali, cümlede yer tamlayıcısı ve zarf arasında fonksiyon bakımından fark olmadığını, farkın sadece morfolojik olduğunu ve bu iki unsurun birleştirilmeleri gerektiğini ifade eder. (1995:53–54) Bilgegil de sınıflandırmanın hem kavram hem de morfolojik esasa göre yapılamayacağını, birinin tercih edilmesi gerektiğini söyler. (1984:30) Ediskun, Atabay ve arkadaşları, Gencan gibi dilciler, yer tamlayıcılarının cümle içinde –e, -de, -den, hâlinde bulunan isimlerden oluştuğunu ifade ederek şekil özelliklerini esas alırlar. (Atabay, vd., 1981:58-64; Ediskun, 1985:353-365; Gencan,1979:100-106)

“Yer tamlayıcısı” terimi daha çok işlevi ön planda tutanlarca kullanılmaktadır. Ergin, yer tamlayıcılarının datif, lokatif ve ablatif ekiyle fiile bağlandıklarını ve fiilin mekân ve istikametini gösterdiklerini; bu ana fonksiyon yanında yer, ayrılma, uzaklaşma, yaklaşma, yönelme, bulunma, yön, zaman, müddet, sür’at, tarz, miktar, derece, durum, hâl, sebep, leh, aleyh, karşılaştırma, verme, bildirme, gâye, tercih, vasıf, şekil, vasıta, iş, devamlılık, aitlik, çıkma, terkip, ölçü, değer, görüş, noktainazar vb. bildirdiklerini belirtir. (1985:400) Karaörs ve Gülensoy’da da işlev esas alınmakta fakat yön ve yer zarflarının hangi grupta olacağı açığa kavuşturulmamaktadır. (Karaörs,1993:41, vd.; Gülensoy,1994:135) Karahan, “cümlede yaklaşma, bulunma ve uzaklaşma bildirerek yüklemi tamamlayan unsura yer tamlayıcısı” demektedir. Bu unsurun yükleme yaklaşma, bulunma ve uzaklaşma ekleriyle bağlandığını fakat bu ekleri taşıyan tarz, zaman ve miktar zarflarının yer tamlayıcısı olmadığını da belirtir. (2004: 29–32; 32–36)

Yer ve yön bildirme görevi, şekli veya fonksiyonu esas alınsa da, yer tamlayıcısının görevi olarak tanımlanmaktadır.

Ahat Üstüner, cümlenin unsurlarını “1. temel unsurlar, 2. yardımcı unsurlar, 3. dolaylı tamlayıcılar” olarak sınıflandırır. Temel unsurların yüklem ve özne; yardımcı unsurların ise “nesne, yer tümleci, zaman tümleci, sebep tümleci, durum tümleci, vasıta tümleci, ölçü tümleci”; dolaylı tamlayıcıların da cümlede yükleme sorulacak sorularla tespit edilemeyen ancak cümlenin anlamını çeşitli yönlerden tamamlayan, geliştiren, ihtimal veya kesinlik bildiren, cümleyi anlam bakımından diğer cümlelerle ilişkilendiren “bağlama edatları, ünlemler ve ünlem grupları” olduğunu belirtir. (1998:29)

Türkiye gramerciliğinde asıl problem bu unsurların tespitinde şeklin mi, fonksiyonun mu esas alınacağı konusudur. Burada Leyla Karahan’ın görüşleri esas alınarak, her iki lehçedeki yer tamlayıcıları karşılaştırılacaktır.

Yer tamlayıcıları yükleme –(y)A yönelme, -DA bulunma ve -DAn ayrılma hâli ekleriyle bağlanan bir kelime veya kelime grubundan oluşur. Hareketin geçtiği yeri veya yönü belirterek yüklemi niteleyen unsur yer tamlayıcısıdır. Bu yaklaşım, şimdilik, Türkiye gramerciliğinde dilcilerin çoğu tarafından benimsenmektedir. Yukarıda bahsedilen ekleri alan isim cinsinden her kelime veya kelime grubu, cümlede yer tamlayıcısı görevini yerine getirebilir. Fakat bu ekleri alan bazı unsurlar, tarz, zaman ve miktar zarfıdır ve zarf fonksiyonunu üstlenmek-

tedirler. Bir cümlede birden fazla yer tamlayıcısı bulunabilir. Yer tamlayıcıları cümlenin her yerinde kullanılabilirler. Yönelme ve ayrılma hâli eklerini almış yer tamlayıcılarına isim cümlelerinde daha az rastlanır. Daha fazla bulunma hâli ekli olanları her tür cümlede bulunabilir.

Türkiye Türkçesinden Yer Tamlayıcısı Örnekleri:

“Ben artık *yatağıma* uzanmıştım.” (BA) // “Her şeyi evvelâ *kendi nefsinde* muhâkeme eder; her hükmü, her kararı vermezden evvel bir kere *kendi vicdânından* geçirirdi.” (KN)

Kırgızistan gramerciliğinde “yer tamlayıcısı” ayrı bir başlık altında değil, “**Toluktoç**” ların “*kıyır toluktoç*” bölümünde yer almaktadır. Nesne konusunda bu sınıflandırma verilmişti.

Türkiye gramerciliğine göre yönelme, bulunma, ayrılma hâli eklerini alan kelimeler, yükleme bağlanıp onu yer ve yön bakımından nitelemekte ve yer tamlayıcısı olarak ayrı bir grup hâlinde ele alınmaktadır. Son çekim edatlarıyla oluşturulan gruplar ise “zarf” olarak değerlendirilmektedir.

Ayrıca her iki lehçede şekilce uyuşmayan bazı hâl ekleri, aynı işlev ve görevi yani yer tamlayıcısı görevini yerine getirmektedirler. Kısacası söz dizimi açısından hiçbir farklılık yoktur.

-A sor - (T.T.) -DAn sura - (K.T.) -DA oku - (T.T.) -DAn oku - (K.T.)
-A ağzı değ - (T.T.) - DAn ooz tiy - (K.T.) vs.

Kırgız Türkçesinden Yer tamlayıcısı Örnekleri:

“*Danışmandan* söz oku, köönördös kılıp böz toku.” (*İlim sahibinden ilim al, eskimez bir bez doku.*) (KTS,150) // “Al *şarga* ilgeri ketken...” (*O, şehre önce gitti.*) (AKTT,19) // “...*üydün içinde* arı-beri basıp cürüüçü.” (*...evin içinde bir oraya bir buraya yürüyor.*) (AKTT,18)

Değerlendirme:

İki gramer anlayışında “yer tamlayıcısı” kavramları tam olarak eşit değildir. Kırgızistan gramerciliğindeki “kıyır toluktoç” terimi, Türkiye gramerciliğindeki “yer tamlayıcısı” teriminden biraz daha geniş kapsamlıdır.

Her iki lehçede de yönelme, bulunma, ayrılma hâli eklerini alan yer tamlayıcıları yapı ve kullanılış olarak aynıdır. Hâl eklerinin kullanılışı iki lehçede farklılıklar arz etse de bu durum söz dizimini etkilememektedir.

Bu unsurun cümledeki yeri her iki lehçede de aynıdır. Yer tamlayıcısının yeri, cümlenin türüne göre her iki lehçede de paralellik arz eder.

5. Zarf (Bışıktoç)

Türkiye gramerciliğinde, cümle içinde ya eksiz olarak veya yön, vasıta, eşitlik ve diğer bazı hâl eklerini ya da son çekim edatlarını alarak yüklemi yön, zaman, sebep, tarz, vasıta, miktar ve şart bildirmek suretiyle niteleyen unsurlara zarf

adı verilmektedir. Bu tür kelimeler genellikle isim veya isim soylu kelimeler iken; fiiller zarf-fiil eklerini alarak bu görevi üstlenirler.

Fiilleri niteledikleri yani onlara bağımlı kelimeler oldukları için zarflarla yüklemeler arasında bir bağ bulunur. Cümle içinde zaman zarfı daha önce yer alırken miktar zarfları yüklem önünde bulunurlar. Şart cümleleri, ana cümle zarfı durumunda olup yüklemi, şart, zaman, benzetme ve sebep anlamlarıyla nitelerler.

Türkiye gramerciliğinde bu unsur için genellikle “zarf” terimi kullanılmaktadır. Bunun yanında Bilgegil “zarf tümleci”, Gencan “belirteç tümleci” ve Banguoğlu “zarflama” terimini kullanmaktadırlar. Ediskun ve Gencan “edat tümleci” veya “ilgeç tümleci” terimiyle adlandırdıkları ayrı bir gruptan daha bahseder. Bunlar da cümlede zarf görevini üstlendiklerine göre bizce “zarf” içinde ele alınmaları uygundur.

Türkiye gramerciliğindeki “zarf” ve “yer tamlayıcısı” arasındaki karışıklıklardan ve farklı dilcilerin görüşlerinden “yer tamlayıcısı” konusunda bahsetmiştik.

Türkiye Türkçesinden Zarf Örnekleri:

“Zaten babadan yetim kalan küçük Hasan, anası da ölünce, uzak akrabaları ve konu komşusunun yardımıyla halasının yanına, Filistin’in en ücrâ bir kasabasına gönderiliyordu.” (E) // “Normal bir insan hangi milletin terbiyesini almışsa, ancak onun mefkûresine çalışabilir.” (TE) // “Nizam Dede’yle selamlaştıktan sonra: “-İşte atı getirdim.” dedi.” (HG)

Kırgızistan gramerciliğinde “zarf” kavramı, “**bışıktooç**” terimiyle karşılanmaktadır. Bütün dilciler arasında, terim konusunda bir birlik mevcuttur.

Caparov, “Hareketin vasfını, ölçüsünü, zamanını, yerini, sebebini, maksadını ve durumunu bildiren niteleyici kelimelere “*bışıktooç*” dendiğini belirttiğinden sonra daha çok *taktooç*ların (kelime çeşidi olarak zarflar) bu görevi yerine getirdiklerini, ayrıca zarf-fiil ekli fiillerin, isimlerle kullanılan son çekim edatlı şekillerin, isim ve isim soylu kelimelerin zarf işleviyle kullanıldıklarını belirtir. (1979.17–174) Tınıstanov, zarfları ayrı bir başlık altında ele almaz. Nesnelere gibi bu unsurları da “aykindooç”lar içinde değerlendirir. Tınıstanov’un bu sınıflandırmasını “nesne” konusunda vermiştik. Buradaki “sayı soyundan niteleyiciler” “sapat (tarz) niteleyiciler”, “kalıp (biçim) niteleyiciler”, karşılaştırma bildiren niteleyiciler”, “zaman niteleyiciler” ve “isim-fiil eki alan niteleyiciler” gruplarında yer alan bazı örnekler, zarftır. Fakat bu gruplarda da daha çok anlama ve morfolojik sınıflama esasına dayalı olarak incelenen farklı örnekler yer almaktadır. Biz buraya bu sınıflandırmada zarf olarak değerlendirilecek birkaç örneği almakla yetineceğiz.

Asan eki kıykırdı. (*Asan iki defâ bağırdı.*) // Asan çakşı ırdı. (*Asan güzel şarkı söyler.*) // Asan çoñ süylödü. (*Asan büyük konuştu.*) // Asan arkarday çurkardı. (*Asan dağ koyunu gibi koştu.*) // Asan üygö cazda keldi. (*Asan eve yazın geldi.*) // Asan süylöp oturdu. (*Asan konuşup durdu.*) (1998,:50-55)

Mayrikov ve arkadaşları “cümlede yüklem vasfını, ölçüsünü, yerini, za-

manını, maksadını, sebebini gösteren niteleyicilere “bışıktooç” denildiğini” ifade ederek barış(yönelme), çığış(ayrılma), catış(bulunma) hâli eklerini alan isimlerin kelime çeşidi olarak zarf olan kelimelerin, isim ve isim soylu kelimelerin, “*kan-tip, kanday, emenge, kaçanga çeyin*” sorularına cevap veren çakçıkların(zarf-fiil), zaman gösteren isimlerin ve “*beri, karay, çeyin, közdöy, menen*” gibi son çekim edatlarının yönelme, bulunma, ayrılma hâli eklerinden sonra gelmesiyle oluşan grupların cümlede zarf görevini yerine getirdiğini belirtirler. (1976: 47–49) Nurmahanova, zarfları “iş ve hareketin nasıl, ne zaman, nerede olduğunu, onun sebep, amaç ve tarzını gösteren unsurlar” şeklinde tanımlamaktadır. (1971:182)

Türk lehçelerinde genellikle kelime çeşidi olarak zarf dediğimiz kelimelerin bu görevi yerine getirdiklerini belirten Nurmahanova, ayrıca isim ve isim soylu kelimelerin, şart cümleleri ile edatlarla kurulan kelime (edat) gruplarının zarf görevini yerine getirebildiklerini de ifade eder. (1971:183) Caparov, zarfları işlevine göre sınıflandırır: “*Sıpat bışıktooç*(niteleme z.), *ölçöm bışıktooç*(miktar z.), *mezgil bışıktooç*(zaman z.), *orun bışıktooç*(yer z.), *sebeb bışıktooç*(sebeb z.), *maksat bışıktooç*(maksat z.)” (1979:174–187). Bu sınıflandırma “Kırgız Tili” adlı eserde çok küçük farklılıklarıyla şöyledir: “*sın-sıpat bışıktooç, orun bışıktooç, mezgil bışıktooç, sebeb bışıktooç, maksat bışıktooç, san-ölçöm bışıktooç.*” (Mayrıkov, vd., 1976:52-60) Nurmahanova da zarfları anlamına ve yerine getirdiği göreve göre “zaman, yer, maksat, sebep, tarz, miktar” zarfları olarak sınıflandırır. Zarfların yapısı ve kullanılışları bakımından, görev ve yapılaş yolları bakımından Türk lehçelerinin benzer olduğunu, farklılığın sadece fonetik açıdan olduğunu da belirtir. (1971:183–184) Caparov, zarfları yapısına göre “*cönököy(basit) ve tutumdaş(kelime grubundan oluşan) bışıktooç*” (1979:187–188); Mayrıkov ve arkadaşları da “*cönököy bışıktooç*”, “*tataal bışıktooç*” şeklinde gruplandırır. (vd., 1976:50)

Kırgızistan gramerciliğinde “*kıyır toluktooç*” ile “*bışıktooç*” (zarf) şekil olarak karıştırılabilmektedir. Bu durumda söz konusu unsurun hangi soruya cevap verdiğiyle işlevine bakmak gerekir.

Kırgız Türkçesinden Zarf Örnekleri:

“*Senden körö bala evde işteyt.*” (*Sana göre çocuk evde çalışıyor.*) (KTS,152) // “*Inagımsıñ can çıkkança taraşpaym.*” (*Yakın dostumsun, can çıkıncaya kadar vazgeçmem.*) (AKT-M,77) // “*Kança aytsam da, kanday aytsam da, inagan çok.*” (*Ne kadar söylesem de, nasıl söylesem de inanmadı.*) (KTS,69) // “*Mına bul cerge üç keldim.*” (*Ben buraya üç defa geldim.*) (KT, 61)

Değerlendirme:

Her iki lehçede de zarflar, yapı, kullanılış ve işlevleri bakımından aynıdır. Her iki lehçede de zarflar, cümle içinde aynı görevde kullanılmaktadır.

Kırgızistan gramerciliğindeki “bışıktooç” terimi, Türkiye gramerciliğindeki “zarf” teriminden daha geniş bir kapsama sahiptir. Zarfların cümlede kullanıldığı yerler konusundaki esneklik her iki lehçede de aynıdır. İki lehçede de zarflar,

cümlelerin farklı yerlerinde bulunabilmekte, önem arz eden hangisiyse o, yükleme yakın yer almaktadır.

6. Niteleyici / Tamlayıcı (Anıktooç)

Türkiye gramerciliğinde cümle unsurları içinde değil de farklı unsurlar içinde değerlendirilen anıktooçlar, Kırgızistan gramerciliğinde cümlelerin unsurları içinde ele alınmaktadır. Bu unsur, Türkiye gramerciliğinde, niteleyen, tamlayan veya açıklayıcı kelime adını verdiğimiz kavramlarla eş değerdir.

Cümlede tamlanan unsurun vasfını, sayısını, niteliğini, özelliğini, miktarını, bir yere bağlı olup olmadığını bildiren unsurlara “**anıktooç**” denir. (Caparov, 1979:153–154)

Anıktooç’un *anıktağış* ve *candooç* olmak üzere iki alt grubu vardır. Tamlayan unsuru tekrar tamlayıp onun vasfını, sayısını, mülkiyetini gösteren unsurlara “**anıktağış**” denir.

“On *eki kişi* kıstadı.” (*On iki kişi kışladı.*) // “*Adam bolbos* taalada, calğız catıp ıyladım.” (*İnsanın olmadığı çölde, yalnız başıma ağladım.*)

Anıktağışlardan sonra gelen isimden oluşan tamlayıcı/niteleyicilere “**candooç**” denir.

“*Almaz baykem* ayttı.” (*Almaz amcam söyledi.*) // “*Abıl incener* çoñ ırakmat ayta turgan boldu.” (*Mühendis Abıl, çok teşekkür etti.*)

Anıktooçtor tek kelimedenden oluşursa bunlara “*cönököy anıktooç*”; eğer kelime grubundan oluşursa bunlara da “*tutumdaş anıktooç*” denir. (Caparov, 1979: 154-170)

Türki Tilderiniñ Salıstırmalı Grammatikası’nda anıktavışlar, “cümlelerin isimden olan unsurlarına doğrudan bağlı olup, onun vasıflarını, belirtilerini, miktarını niteleyen, nitelediği kelime ile leksik ve grammatik ilişkiye giren unsurlar” şeklinde tanımlanmaktadır. Türk lehçelerinde bu unsurun yapısı ve kullanılışı konusunda bir farklılık olmadığı da belirtilmektedir. (Nurmahanova, 1971: 178) Tınıstanov’un aykındooçları sınıflandırmasıyla ilgili bilgi, nesne konusunda verilmişti. Anıktooçlar da o konunun içinde gruplandırılmaktadır. Kırgız Tili adlı eserde de benzer tanım, sınıflandırma ve örneklemeler verilmektedir. Anıktooçlar tek kelime veya birleşik kelimedenden oluşmalarına göre cönököy (basit) ve tataal (birleşik) şeklinde iki gruba ayrılmaktadır. (Mayrıkov. vd.; 1976: 38-43)

Kısaca belirtmek gerekirse, anıktooçlar, tamlayan, niteleyen ve açıklayıcı olmak üzere üç ayrı başlık altında ele alınabilir.

Kırgız Türkçesinden Örnekler:

“*Camılanın* cüzündö *murunku* kayğının izi da çok.” (*Camila’nın yüzünde önceki kaygının izi bile yok.*) (KTS, 54) // “*Könül* kiri aytsa ketet, *köynök* kiri cuusa ketet.” (*Gönül kiri söyleyince, gömlek kiri yıkanınca gider.*) (KTS, 154) // “*Buların* içine çarçoonu sezbegeñ- *Gülñar tentek.*” (*Bunların içinde yorulduğunu hissetmeyen sadece yaramaz Gülñar.*) (KTS, 169)

Bu tür kelimeler, Türkiye gramerciliğinde ilgili olduğu kelimeyle birlikte

ele alınır ve tek başına cümle unsuru olarak değerlendirilmez. Buradaki asıl fark gramer anlayışındaki yaklaşımlardır. Türkiye gramerciliğinde unsurlar, yükleme bağlı olarak ele alınmakta iken, Kırgızistan gramerciliğinde özneye göre de değerlendirilmektedir.

7. Cümle Dışı Unsur (Karatma, Kirindi, Sırdık Söz)

Türkiye gramerciliğine göre, doğrudan yükleme ilgisi olmayan, yükleme sorulan sorularda cevap olarak alınamayan, cümlenin kuruluşuna katılmayıp dolaylı olarak anlamına yardımcı olan unsurlara “**cümle dışı unsurlar**” denir. Bunlar, bağlama ve ünlem edatları, ünlem grupları, hitaplar ve ara sözlere dir. Bu tarz kelime veya kelime grupları, bazen yüklemi belirsizlik, kesinlik, vs. gibi yönlerden tamamlamak, bazen de özneyi vurgulamak için kullanılmaktadır. Şeklen cümle içinde olan bu unsurlar, işlev ve anlam yönünden cümle dışındadırlar.

Türkiye gramerciliğinde Gencan, Ediskun, Dizdaroğlu gibi dilciler, bunları ayrı bir unsur olarak ele almamaktadırlar. Aslında “cümle dışı unsur” yerine başka bir terimin kullanılmasının uygun olacağı görüşündeyiz. Bu konuda farklı teklifler vardır. Ahat Üstüner, bu unsurlar için “dolaylı tamlayıcı” terimini teklif etmektedir. (1998: 29)

Türkiye Türkçesinden Cümle Dışı Unsurlara Örnekler:

“*Hey mübarek*, sen anca, Hansaraylı’nın avlularına yaraşırın.” (HG) // “İstanbul ve Boğaziçi mimarisini – *galibâ bu sonuncusunu bugün pek az kaldı*– tanıyan ve seven bir insan Paris’te kolay kolay mağlûp olmaz.” (YG) // “Benim mi *Allah’ım* bu çizgili yüz.” (S) // “*Ey Türk istakbâlinin evladı!* İşte bu ahvâl ve şerâit içinde dahi vazifen, Türk istiklâl ve cumhuriyetini kurtarmaktır.” (Atatürk)

Kırgızistan gramerciliğinde gramatik açıdan cümle unsuru olamayan kelimeler şeklinde ele alınan cümle dışı unsurlarla ilgili olarak şu değerlendirmeler yapılır: Bu unsurlar, cümlede hiçbir unsurla bağlı olmadıkları için bağımsızdırlar. Cümlenin başında, ortasında, sonunda yer alabilirler. Cümledeki hiçbir unsurla gramer bağları yoktur. Bu sebeple de bir soruya cevap olamazlar. Fakat anlamca ve işlevce cümleye katılırlar. Kırgızistan gramerciliğinde cümle dışı sayılan unsurlar **karatma söz**, **kirindi söz** ve **sırdık söz** olmak üzere üç gruba ayrılır. Cümlede bildirilen fikir birine yönlendirilip bir insan veya nesne adı belirtilirse buna *karatma söz* denir. Karatma söz, bir kelime veya kelime grubundan oluşabilir. Daha çok duyguları bildirir. Cümledeki fikrin anlamına, içeriğine göre söyleyicinin bakış açısını, anlayışını, müşahedesini ve bunlar gibi şahsî görüşünü bildiren sözlere *kirindi söz* denir. Bunlar, tonlama ve vurgu ile belirlenerek söylenir. Cümlenin içeriğine göre söyleyenin duygularını bildiren sözlere de *sırdık söz* denir. Ünlem edatları ve ünlem grupları bu bölümde ele alınabilir. (Caparov, 1979: 261-274; Mayrıkov, vd., 1976: 101-105)

Bunları Türkiye Türkçesindeki örneklere göre değerlendirdiğimizde karatma söz, seslenme edatları; kirindi söz, cümle başı edatları; sırdık söz, ünlem edatları veya ünlem grupları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu yapılar, Kırgızistan gramerciliğinde de Türkiye gramerciliğindeki gibi ele alınmakta, cümleye anlam ve işlevce katıldıkları halde gramatik bakımdan bağlanmamaktadırlar.

Kırgız Türkçesinden Cümle Dışı Unsurlara Örnekler:

“*Kımbattuum*, munı bilip koy. (*Kıymetlim, bunu anla.*) (KT, 101) (*Karatma Söz*) // “*Demek*, menin saga aytkanım cön ele bir kep eken go?” (*Demek ki, benim sana söylediğim doğru bir sözmüş, ha?*) (KT, 102) (*Kirindi Söz*) // “*Oy*, emne deysiñ?!” (*Oy, ne diyorsun?!*) (KT, 106) (*Sırdık Söz*)

SONUÇ

Türkiye gramerciliğinde cümlenin asıl unsurları yüklem ve öznedir. Nesne, yer tamlayıcısı ve zarf yardımcı unsurlardır. Bunlar dışında bir de cümle dışı unsurlar cümle içinde ele alınmaktadır. Kırgızistan gramerciliğinde de asıl unsurlar özne ve yüklemdir. Cümlenin yardımcı unsurları ise genel ismiyle aykındooçlar (niteleyiciler), alt başlıklarıyla ise toluktooç (nesne, yer tamlayıcısı), bışiktooç (zarf) ve anıktooç (niteleyici)tur.

Türkiye gramerciliğinde niteleyici veya tamlayıcılar başlı başına bir cümle unsuru sayılmayıp kelime grupları içerisinde değerlendirilirken, Kırgızistan gramerciliğinde niteleyici veya tamlayıcılar (anıktooç) , cümlenin ayrı birer unsuru olarak ele alınmaktadır.

Türkiye gramerciliğindeki cümle dışı unsurlar, Kırgızistan gramerciliğinde de cümle unsurları içinde yer almaz.

Türkiye gramerciliğindeki nesne ve yer tamlayıcısı kavramları, Kırgızistan gramerciliğinde tek başlık altında (toluktooç) ele alınmakta, sonra kendi içinde “tike toluktooç”(nesne) ve “kıyır toluktooç” (yer tamlayıcısı) şeklinde ikiye ayrılmaktadır.

Türkiye gramerciliğinde cümlenin unsurları metot bakımından başlı başına bir bölüm oluşturur. Kırgızistan gramerciliğinde, cümle unsurları basit cümle (cönököy süylöm) genel başlığı altında incelenir.

Cümle unsurlarının yapısı, kullanılışı, cümledeki yeri konusunda her iki lehçe arasında fark görülmemektedir. Her iki lehçede de yüklem sabittir, diğer unsurlar yükleme bağlı olarak cümle içinde yer değiştirebilmektedir.

Sonuçta söylenebilecek en önemli nokta, cümle unsurlarının dolayısıyla söz diziminin de her iki lehçede tamamen aynı yapıda olduğudur.

KISALTMALAR

AKT-M Kırgız SSR İA Til Cana Adabiyat İnstitutı (1964), *Kırgız Tilinin Grammatikası, Morfologiya*, Frunze; **AKTT** DAVLETOV, S.(1960), *Azırkı Kırgız Tilindegi Taktooçtor*, Frunze.; **AO, BA, DK, E, KDY, KN, TD, TDİ, TE** (1996), MÜFTÜOĞLU, GÖKYAY, Orhan Ş., “Dede Korkut’tan”, s.25-38; A. Hikmet, “Altın Ordu”, s.46-52; Ömer Seyfettin, “Kızıl Elma Neresi?”, s. 53-61; ADIVAR, H. E., “Bayrağımızın Altında”, s.70-76; KARAY, Refik H., “Eskici”,

s.77-81; EYÜPOĞLU, Bedri R., “Türküler Dolusu”, s.226-228; GÖKALP, Ziya, “Türkçülüğün Esasları’ndan”, s.278-279; Yahya Kemâl, “Kurdun Dışısı ve Yavruları”, s.286-288; *Güzel Yazılar-Oğuz’dan Bugüne*, TDK Yay., Ankara.; **HG ÇOKUM**, Sevinç (1996), Hilâl Görününce, Ankara.; **KA-H** Kırgız Respublikasının Bilim Cana Madaniyat Ministrliği, Cusup Balasagın Atındağı Kırgız Ulttuk Universiteti Kırgız Filologiya Fakul’teti (2002), *Kırgız Adabiyatı-Hrestomatiya*, 2. bölüm, Mektep Yay., Bişkek.; **KGK** Yahya Kemal (1967), *Kendi Gök Kubbemiz*, Y.Kemal Enst. Yay., İstanbul.; **KT** MAYRIKOV, D., CAKIROV, İ., MURATALIYEV, M.(1976), *Kırgız Tili-Sintaksis*, Frunze.; **KTG-M** Kırgız SSR İA Til Cana Adabiyat İnstitutu (1964), *Kırgız Tilinin Grammatikası – Morfologiya*, Frunze.; **KTS** CAPAROV, Abdikul (1979), *Kırgız Tilinin Sintaksisi*, Frunze.; **NF-Ş** KISAKÜREK, Necip Fazıl (1969), *Şiirlerim*, Fatih yay., İstanbul.; **OD** AKENGİN, Yahya (1996), *Oğuz Dede*, Akçağ yay., Ankara.; **S** TARANCI, Cahit Sıtkı (1971), *Seçmeler*, 1000 Temel Eser, İstanbul.; **TTSG** NURMAHANOVA, A.N. (1971), *Türki Tilderiniñ Salıstırmalı Gramatikası*, Almatı.; **YG** Ahmet Hamdi TANPINAR (1970), *Yaşadığım Gibi*, Türkiye Kültür Enst. Yay., İstanbul.

KAYNAKÇA

- ABDULDAYEV, Esenkul (1996), *Azırkı Kırgız Tili*, Bişkek.
- ATABAY, Neşe, ÖZEL, Sevgi, ÇAM, Ayfer (1981), *Türkiye Türkçesinin Söz Dizimi*, Ankara.
- AVCI, Ramazan (2001), “Cümle Bilgisi Konusunda Çelişkiler”, *Türk Dili*, I, S:597-Eylül.
- BANGUOĞLU, Tahsin (1984), *Türkçenin Grameri*, İstanbul.
- BURAN, Ahmet (1996), *Anadolu Ağızlarında İsim Çekim (Hâl) Ekleri*, Ankara.
- CAPAROV, Abdikul (1979), *Kırgız Tilinin Sintaksisi*, Frunze.
- CEMİLOĞLU, İsmet (1994), “Cümle Tahlili Üzerine Bazı Düşünceler”, *Türk Dili*, S:511,s.29–32
- _____ (2000), “Cümle Tahlilinin Önemi ve Metot”, *Türk Dili*, S:587.
- DAVLETOV, S.(1960), *Azırkı Kırgız Tilindegi Taktooçtor*, Frunze.
- DİZDAROĞLU, Hikmet (1976), *Tümcebilgisi*, Ankara.
- EDİSKUN, Haydar (1988), *Türk Dilbilgisi*, 3.bsk., İstanbul.
- ERDEN, Aysu (1998), “Cümlede Yükleme Tamamlayan Öğeler Üzerine”, *Türk Dili*, S:560-Ağustos.
- ERGİN, Muharrem (1985), *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul.
- GENCAN, Tahir Nejat (1979), *Dilbilgisi*, Ankara.
- GÜLENSOY, Tüncer (1994), *Türkçe El Kitabı*, Kayseri.
- HATİPOĞLU, Vecihe (1982), *Türkçenin Sözdizimi*, Ankara.
- KARAHAN, Leyla (2004), *Türkçede Söz Dizimi*, Ankara.
- _____ (2000), “Yapı Bakımından Cümle Sınıflandırmaları Üzerine”, *Türk Dili*, S: 583-Temmuz.

- KARAÖRS, M.Metin (1993), *Türkçenin Söz Dizimi ve Cümle Tahlilleri*, Kayseri.
- _____ (1995), “Cümle Bilgisinde İsimlendirme, Sınıflandırma ve Tahlil Metotlarının Birliği”, *Türk Gramerinin Sorunları Toplantısı*(22–23 Ekim 1993), Ankara.
- Kırgız SSR İlimler Akademiyası Til Cana Adabiyat İnstitutu (1958), *Kırgız Tili-II*, Frunze.
- Kırgız SSR İlimler Akademiyası Til Cana Adabiyat İnstitutu (1980), *Kırgız Adabiy Tilinin Grammatikası*, Frunze.
- KOÇ, Nurettin (1996), “Özneyle İlgili Sorunlar”, *Türk Dili*, S:529, Ocak, s.7–14.
- KORKMAZ, Zeynep (1992), *Gramer Terimleri Sözlüğü*, Ankara.
- _____ (1996), “Gramer Konularımızla İlgili Bazı Sorunlar”, *Türk Dili*, S: 235- Temmuz, s. 3–18.
- KUDAYBERGENOV, S., TURSUNOV, A., SIDIKOV, C.(1964), *Kırgız Adabi Tilinin Grammatikası*, Frunze.
- MAYRIKOV, D., CAKIPOV, I., MURATALİYEV, M. (1976), *Kırgız Tili-Sintaksis*, Frunze.
- NASKALİ, Emine GÜRSOY (1997), *Türk Dünyası Gramer Terimleri Kılavuzu*, Ankara.
- _____ (1995), “Türkçe kelimesi - “Türkçede Hece Tipleri – Cümle Unsurlarını Tayin Kıstası- ek Halinde Zamir Olabilir mi?”, *Türk Gramerinin Sorunları Toplantısı* (22–23 Ekim 1993), Ankara, s. 53–54.
- NURMAHANOVA, A.N., *Türki Tilderinin Sahıstırmalı Grammatikası*, Almatı.
- ŞARŞEYEV, N., “Azırkı Kırgız Tilindegi Atooçtuk Modaldık Sözdör”, *Kırgız Tili Boyunça İzildöölör*, Frunze.
- TARİKTAROĞLU, Abdurrahman (1996), “Türkçede Özne Sorunu”, *Türk Dili*, S: 536-Ağustos, s. 192–194.
- TINİSTANOV, Kasım (1998), *Ene Tilibiz-I*, İstanbul.
- _____, Kasım (1998), *Kırgız Tili-II*, İstanbul.
- ÜSTÜNER, Ahat, 1998, “Cümlenin Öğeleri Konusundaki Karışıklıklar”, *Türk Dili*, S:553-Ocak, s. 18–30.
- _____ (2001), “Türkçenin Anlatım Gücü”, *Türk Dili*, S: 589-Ocak.
- ÜSTÜNOVA, Kerime(1998),“Cümle Çözümlemelerinde Yüzey Yapı-Derin Yapı İlişkileri”, *Türk Dili*, S:563-Kasım.
- YUDAHİN, K.K., (Çev.:Abdullah TAYMAS) (1988), *Kırgız Sözlüğü I-II*, Ankara.
- ZÜLFİKAR, Hamza (1985), “Cümle Yapılarından Bir Örnek”, *Türk Dili*, S:398-Şubat.
- _____ (1995), “Özne Türleri ve Bunların Adlandırılışı”, *Türk Gramerinin Sorunları Toplantısı* (22-23 Ekim 1993), Ankara, s.43–51.